מנורת המאור — מעלת הצדקה והדינין

בענין הדיין

עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח. גרסי' באלה הדברים רבה שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך לשבטיך ושפטו את העם משפט צדק. הה"ד עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח, מפני שהקרבנות לא היו נוהגין אלא בפני הבית, אבל הצדקה והדינין נוהגין בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. [ד"א הקרבנות אין נוהגין אלא בתחתונים, והצדקה והדינין בין בתחתונים בין בעליונים]. ד"א הקרבנות אין מכפרין אלא לשוגג, והצדקה והדינין מכפרין בין לשוגג בין למזיד. ד"א הקרבנות אין נוהגין אלא בעולם הזה, והצדקה והדינין נוהגין בין בעולם הזה בין בעולם הבא. כיצד, הב"ה משלם שכר טוב לצדיקים ונפרע מן הרשעים לעולם הבא, הרי שיש דינין לעולם הבא. צדקה, שהב"ה מרחם על בריותיו לעולם הבא ועושה עמהם צדקה, כדי שלא יאבדו ברשעתם. א"ר שמואל בר נחמני, בשעה שאמ' הב"ה לדוד רק אתה לא תבנה הבית כי אם בנך היוצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי, כל מי שהיה מבקש לקלל את דוד מה היה עושה, אומ' לו, טוב שיבנה הבית. תדע לך מה דוד אומר, שמחתי באומרים לי בית ה' נלך. אין כתי' כאן (תהלים קכב, א) שמחתי בית ה' נלך, אלא שמחתי באומרים לי בית ה' נלך, מקישין לי דברים לומר שאין אתה בונה הבית. אמ' לו הב"ה, חייך, שעה אחת מחייך אין אני מחסר, שנא' ימלאו ימיך ושכבת את אבותיך. אמ' ליה הב"ה, הצדקה והדין שאתה עושה חביבין עלי מבית המקדש, שנא' ויהי דוד עושה משפט וצדקה בארץ. מהו משפט וצדקה. ר' יהודה ור' נחמיה. ר' יהודה אומר, היה דן את הדין, מזכה את הזכאי ומחייב את החייב, לא היה לו לחייב ליתן, היה דוד מוציא משלו ונותן. הוי משפט וצדקה. אמ' לו ר' נחמיה, א"כ נמצא מביא את ישראל לידי רמיות. אלא מהו משפט וצדקה, שהיה מצדיק נפשו של גזלן והיה מוציא מידו הגזל. אמ' הב"ה לישראל, בני, הואיל וכך הדינין חביבין, הוו זהירין בהון. הה"ד שופטים ושוטרים.

ד"א שופטים ושוטרים. הה"ד אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי. מהו המקרא הזה. ר' יהודה אומר, אמ' הב"ה, אם אשנן אני את חרבי כברק אני מחריב את העולם, ומה אעשה ותאחז במשפט ידי. א"ר יצחק, שני דברים בימינו של הב"ה, צדק ותורה. צדק, דכתי' (תהלים מח, יא) צדק מלאה ימינך, תורה, דכתי' (דברים לג, ב) מימינו אש דת למו. וב' דברים בידו, ואלו הן, הנפש והדין. הנפש, דכתי' (איוב יב, י) אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש. הדין, דכתי' (דברים לב, מא) ותאחז במשפט ידי. [אמר הב"ה], שמרו את הדין ואני משמר את נפשותיכם. הוי שופטים ושוטרים. ד"א שופטים ושוטרים. א"ר אלעזר, במקום שיש דין אין דין ובמקום שאין דין יש דין. ומהו כן. אלא א"ר אלעזר, אם נעשה הדין למטה אין נעשה הדין למעלה, ואם לא נעשה הדין למטה נעשה הדין למעלה. א"ר אלעזר, כל זמן שהתחתונים עושין דין אמת, [אין] העליונים עושין דין, וכל זמן שאין התחתונים עושין דין אמת, העליונים עושין דין. [וכל זמן שישראל עושין דין בארץ, אין הב"ה עושה דין בשמים]. אמ' הב"ה, אני כלי אומנות שלי משפט, שנא' כי ה' אוהב משפט, כשישראל נוטלין כלי אומנותי, אני מתעסק באומנות אחרת, להוריד גשמים בעונתן וליתן שלום בארץ, שנא' אם בחוקותי תלכו וגו', ונתתי גשמיכם בעתם, ונתתי שלום בארץ. והוא שדוד אומר ברוח הקודש, ידין עמך בצדק ועניך במשפט, וכתי' בתריה (תהלים עב, ג) ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה. וכי הרים נושאים שלום הם. אלא כשישראל עושין את המשפט לאמתו, מביא הקב"ה את הגשמים על ההרים ונותנין את פרים ועושים שלום בארץ.

ד"א שופטים ושוטרים. א"ר חייא בר אבא, בוא וראה, שש מעלות היו בכסאו של שלמה, שנא' שש מעלות לכסא, ובפרשה הזאת של שופטים ושוטרים כתובים ששה פעמים לא. ואלו הן. א' לא תטה משפט, ב' לא תכיר פנים. ג' ולא תקח שוחד, ד' ולא תטע לך אשרה, ה' ולא תקים לך מצבה, ו' לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום, הרי ששה. והיה הכרוז עומד לפני כסאו של שלמה. כיון שהיה עולה במעלה הראשונה, היה הכרוז אומר לא תטה משפט. מעלה שנייה, היה הכרוז אומר לא תכיר פנים. שלישית, אומר ולא תקח שוחד. רביעית, אומר לא תטע לך אשרה. חמישית, אומר לא תקים לך מצבה. ששית, אומר לא תזבח לה' אלהיך וגו'.

ד"א שופטים ושוטרים. א"ר לוי, [משל] למה הדבר דומה, למלך שהיו לו בנים, והיה אוהב את הקטן יותר מכולם. אמ' המלך, נותן אני את הפרדס הזה לבני שאני אוהבו יותר מכל בני. כך אמר הב"ה, מכל האומות איני אוהב אלא ישראל, שנא' כי נער ישראל ואוהבהו, ומכל מה שבראתי איני אוהב אלא הדין, שנא' כי ה' אוהב משפט, אמ' הב"ה, נותן אני מה שאהבתי לעם שאני אוהב. הוי שופטים ושוטרים. אמ' הב"ה לישראל, בני, בזכות שאתם משמרים את הדין אני מתגבה, שנא' ויגבה ה' צבאות במשפט, ועל ידי שאתם עושים צדקה אני מתקדש, שנא' והאל הקדוש נקדש בצדקה, ואם שמרתם את שניהם, הצדקה והדין, מיד אני גואל אתכם גאולה שלימה, שנאמר (ישעיהו נו, א) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות.

ד"א שופטים ושוטרים. א"ר שמעון בן גמליאל, אל תהי מגלגל שתמוט אחד משלש רגלי העולם, שהוא הדין, ששנו חכמים, על שלשה דברים העולם קיים, על הדין ועל האמת ועל השלום. תן דעתך שאם הטית את הדין שאתה מזעזע את העולם, שהוא אחד מרגליו. רבא אמר, קשה הוא כחו של דין, שהוא אחד מרגלי כסא הכבוד, שנא' צדק ומשפט מכון כסאך. אמ' הב"ה, הואיל וכך קשה עונשו של דין, הוו זהירין בו. הוי שופטים ושוטרים.

ועל הדין ועל הצדקה העולם עומד, ושניהם הם יסוד העולם, ובהם נברא, שנא' ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת. פי' כשברא הב"ה את העולם שם את המשפט לקו, ר"ל כמו קו של חוט שישים הבונה כשיבנה הכותל, כדי שלא יטה הבנין לכאן ולכאן, וצדקה למשקלת, כמו עמוד של עופרת או של ברזל ששוקל בו הבונה, כדי שיהיה על קו היושר ולא ימוט. הרי שהמשפט והצדקה נבראו קודם העולם ובהם בראו הב"ה.

וגרסינן במדרש השכם הב"ה הזהיר את ישראל למנות שופטים, שדנין דין אמת לאמתו, ועומדין בצורכי צבור, וגודרין להם את הפרצות, ויתקנו את המקולקל. שכשדנין דין [אמת ל]אמתו יהיה שלום בעולם ויתקיים. שכך שנו חכמים במשנה, על שלשה דברים העולם קיים, על הדין ועל האמת ועל השלום. ושלשתן נאמרו בפסוק אחד, שנאמ' אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. שכיון שנעשה הדין נעשה האמת, וכיון שנעשה האמת נעשה השלום. לפיכך צריכין לדעת את מי הם דנין, ובפני מי הם דנין, והיאך הם דנים. לא ידעו ולא יבינו, בחשיכה יתהלכו, ימוטו כל מוסדי ארץ, ר"ל גורמין לעולם שיתמוטט. וכן וירעשו מוסדי תבל. ואומר רועה התרועעה ארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ. ואומר נוע תנוע ארץ. כל כך למה. לפי שאין עושין את המשפט, שנא' וירא ה' וירע בעיניו כי אין משפט. אמ' הב"ה לדיינין, אני אמרתי אלהים אתם, ר"ל דיינין, כמו עד האלהים יבא דבר שניהם, ואתם לא עשיתם כן, אכן כאדם תמותון. נתתי לכם מה שלא נתתי לאומה אחרת, שנא' מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל, לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה.

ראה כמה אהוב וחביב לפניו המשפט. ולפי שהדינין מדה טובה יתירה לפני הב"ה מסרן למשה קודם לתרי"ג מצות. והיכן מסרן לו, במרה קודם לדברות, שנא' שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו. ואמ' לו, סדרם לפני בני כשולחן ערוך, שכן כתי' (שמות כא, א) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, כאדם שהוא משים בפי התינוק, שנא' שימה בפיהם. ולמה אהב כל כך המשפטים, לפי שהשלום תלוי בהם. כי כשיש בין אדם לחבירו דין תחרות ומצה וקטטה, ועושים ביניהם דין, השלום נעשה ביניהם.

בוא וראה, כמה חביבין הדינין לפני הב"ה, ששקלן כנגד עשרת הדברות. כל דבר ודבר מצוה היא בפני עצמה, אבל הדינין נאמר בהם עשר מצות עשה ועשרת לאוין. ואלו הן מצות עשה. א' ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, ב' בצדק תשפוט עמיתך, ג' שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך, ד' ושפטו את העם משפט צדק, ה' שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק, ו' כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום, ז' והפילו השופט והכהו לפניו, ח' שום תשים עליך מלך, ט' מקרב אחיך תשים עליך מלך, י' אשר יבחר ה' אלהיך בו. ועשרה לאוין, ואלו הן. א' לא תכירו פנים במשפט, ב' לא תגורו מפני איש, ג' לא תעשו עול במשפט, ד' לא תשא פני דל, ה' לא תהדר פני גדול, ו' לא תטה משפט אביונך, ז' לא תטה משפט גר יתום, ח' לא תטה משפט, ט' לא תכיר פנים, י' ולא תקח שחד. הא למדת שהדינין חביבין לפני הב"ה כעשרת הדברות, שעשרת הדברות כל מצוה ומצוה בפני עצמה, ועל מצות הדינין צוה עשרים מצות, עשרה מצות עשה ועשרה מצות לא תעשה.

וגרסינן במדרש תנחומא ואלה המשפטים וגו'. כתיב (משלי ח, כ) באורח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט. בשבח הדינין הכתוב מדבר. שלא ניתנה תורה לישראל אלא בתוך הדינין. והיכן נצטוו בדינין, עד שלא ניתנה תורה ולאחר שניתנה תורה. במרה קודם שניתנה תורה, שנא' שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו, ואחר שניתנה תורה, שנאמר (שמות כא, א) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. יכול דינים נאמרו בשעת מתן תורה, ת"ל ואלה המשפטים וגו'. אלו נאמרו בפני עצמן ואלו נאמרו בפני עצמן. ביאר להם משה את עשרת הדברות, כל דיבור ודיבור על אופניו ודקדוקיו, ואחר כך שב לפני הב"ה, ונעשית מחיצה בערפל, ולימדו את הדינין. וכי שם למד את הדינין, והלא בשלשה מקומות למד משה את הדינין, במרה שם שם לו חוק ומשפט, בסיני ואלה המשפטים, בערבות מואב והיתה לבני ישראל לחוקת משפט. ד"א ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, לפניהם ולא לפני גוים. וכן הזהירן בהן ואמר להם, דעו שאם אתם מורין בהלכה, כאשר למדתי אתכם, אתם נמלטים מדינה של גיהנם ותקבלו שכר מלפניו, ואם לאו הדין עומד עליכם, שהדין הוא שלו, שנא' כי המשפט לאלהים הוא.

בוא וראה, שעל שלשה דברים מסר משה רבינו ע"ה עצמו, ונקראו על שמו. ואלו הן, תורה וישראל והדינין. תורה מנין, דכתי' (מלאכי ג, כב) זכרו תורת משה עבדי. וכי תורת משה היתה, והכתי' (תהלים יט, ח) תורת ה' תמימה משיבת נפש, אלא מתוך שמסר נפשו עליה נקראת על שמו. ישראל מנין, דכתי' (שמות לב, ז) לך רד כי שחת עמך. וכי עמו של משה היו, והלא עמו של הב"ה היו, דכתי' (שמות ג, י) והוצא את עמי בני ישראל וגו', אלא מתוך שמסר עצמו עליהם, דכתי' (שמות לב, לב) ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת, [נקראו על שמו]. הדינין מנין, דכתי' (דברים לג, כא) צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. וכי משפטיו היו, והלא משפטיו של הב"ה הם, דכתיב (דברים א, יז) כי המשפט לאלהים הוא. אלא מתוך שמסר את נפשו עליהם, דכתי' (שמות יח, יג) וישב משה לשפוט את העם, נקראו על שמו.

ד"א ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. ואלה, "וצוה "אותם "לעשות "הדין. המשפטים, "הדיין "מצוה "שיעשה "פשרה "טרם "יעשה "משפט. אשר, "אם "שניהם "רוצים. תשים, "תשמע "שניהם "יחד "מדברים. לפניהם, "לא "פני "נדיב "יהדר "הדיין "מחבירו.

חביב המשפט, וחביב הוא יתרו לפני הב"ה, שנתן לו פרשה להתייחד בה. ואיזו זו, מינוי זקנים, שנא' ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וגו'. והלא המינוי היה דבר גדול לפני הב"ה והסכים על ידי יתרו. ולמה לא צוהו הב"ה מתחלה למשה, אלא כדי ליתן גדולה ליתרו בעיני משה וכל ישראל, לומר גדול הוא, והסכים הב"ה על דבריו, דכתי' (שמות יח, כג) אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים וגו'.